

Українська літературна бібліографія 20–30-х років

20-ті роки ХХ ст. історики називають періодом «українського відродження». Відродженням освіти, мови, культури. Але ніде так не виявилися свіжі настрої, як у літературі. Хоча період цей був коротким, він ознаменований багатьма яскравими особистостями, чії імена довгий час замовчувалися: М. Зеров, М. Куліш, С. Єфремов, М. Драй-Хмара, М. Хвильовий...

Звертаючись до історії, бачимо, що невід'ємно від літературного процесу, розвивається й літературна бібліографія України. Зусиллями українських бібліографів поступово вироблялися єдині методологічні засади літературної бібліографії, науково обгрунтовані принципи підготовки бібліографічних видань. На той час побачила світ велика кількість посібників, що видавалися окремими книгами, в журналах, альманахах як списки й огляди. У кожному літературно-художньому та літературознавчому журналі існувала рубрика «Критика і бібліографія».

30-ті роки принесли зміни: знищувались найталановитіші, творчо продуктивні, незалежно мислячі. «Розстріляне відродження» в літературі позначилося дуже яскраво: якщо розкрити томи «Української літературної енциклопедії» і ознайомитися зі статтями про літературознавців, критиків, письменників

20-х років, бачимо таке: «Був репресований», «Реабілітований» або «...з 1930 р. жив у еміграції». Думка про те, що продукція літературної творчості насамперед підлягає своїм власним законам, тобто законам мистецтва, відкидається. Ідеологічний відбір літератури стає єдино вірним.

Вивчення творчості письменників того періоду потребує багато зусиль. Бібліографічні посібники 20-х років є необхідними при дослідженні творчості репресованих письменників, літературознавців. Надзвичайно велику вагу має перший етап роботи – ознайомлення з літературою, збір матеріалів, потрібних для всебічного висвітлення теми, іншими словами, – організація джерелознавчої бази дослідження. Якщо бібліографи візьмуть на себе виявлення бібліографічних джерел, це значно полегшить початковий етап роботи істориків літератури.

Бібліографічні посібники (окремі видання), наявні у фонді відділу довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ

Загальні бібліографічні посібники

У 1929 р. вийшов огляд:

Українське наукове літературознавство за останнє десятиліття (1917–1927) // Склад К. Копержинський; ВУАН. Наук.-дослід. кафедра історії України. – К., 1929. – 36 с.

Цей огляд складений на підставі картотеки, що велась українським відділом Одеської центральної наукової бібліотеки та аспірантом О. М. Горещьким.

У короткому огляді досягнень укладач виокремлює лише найголовніші провідні лінії, за якими досліджувалися літературні явища, і зупиняється на власне наукових працях або на таких, котрі містять у собі елементи науковості. Класифікація матеріалу подається за основними літературознавчими напрямками, які наближають читачів до характеристики найважливіших методологічних тенденцій того часу.

Цей же період охоплює двотомник О. Лейтеса та М. Яшека:

Десять років української літератури. Т.1: Біобібліографічний опис // Склали О. Лейтес, М. Яшек; Ін-т Т. Шевченка. – Харків: ДВУ, 1928. – 673 с.

У цьому томі представлені письменники різного плану, попри їх ідеологічні погляди та приналежності до того чи іншого літературного угруповання. Твори, що виходили за кордоном, не відображено в покажчику, критичний матеріал і рецензії наведено лише з радянської преси. Значну історико-літературну цінність має список використаних джерел – альманахи, збірники, газети, журнали. Додається іменний покажчик, до якого входять тільки прізвища письменників; автори літературно-критичних виступів допоміжним покажчиком не охоплено.

Вихід цього тому викликав появу рецензій бібліографів і літературознавців.

Після випуску першого тому Інститут Т. Шевченка у Харкові мав продовжити огляд красного письменства у формі бібліографічних щорічників, але ці наміри не були здійснені.

У 1930 р. побачила світ праця Українського науково-дослідного інституту книгознавства:

Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік / Склала В. В. Шпілевич. – Х., К.: ДВУ, 1930. – 299 с. – (Тр. Ін-ту книгознавства; Т.3)

Автор вважає це продовженням бібліографії О. Лейтеса та М. Яшека. В розділах покажчика відображаються: 1. Твори красного письменства; 2. Праці з літературознавства та історії літератури. Особливу увагу приділено матеріалам про Т. Г. Шевченка.

Тематичні бібліографічні посібники

Покажчик ***Указатель трудов по поэтике: 1900–1922 // Сост. И. Я. Айзеништок, И. Я. Каганов. – Харків, 1923. – 15 с.***

– частина великої колективної праці Секції історії літератури науково-дослідної кафедри європейської культури в Харкові. Через обставини складачі скоротили обсяг БП, але й у такому вигляді він став корисним через відсутність покажчиків з подібної тематики.

Персональні бібліографічні посібники

Значна увага надавалася створенню персональних бібліографічних посібників. Однією з перших праць пореволюційної доби стала книга, яка була продовженням бібліографії М. Ф. Комарова, виданої 1903 р.:

Тарас Шевченко: Матеріали до бібліографії: 1903–1921 рр. // Склад М. Яшек; Центр. бібліограф. від. – Харків, 1921. – 105 с.

У 14 розділах розташовано 1684 записи. І хоча покажчик не є вичерпно повним, він став одним із джерел для дослідників шевченкіани та основою для подальшої роботи.

У 1939 р. Україна відзначала 125-річчя від дня народження Т. Шевченка. До цієї визначної дати видано декілька бібліографічних посібників:

▲ ***Т. Г. Шевченко: До 125-річного ювілею з дня народження: Покажч. л-ри для дит. і шк. б-к // Склала С. Берштейн. – К., 1939. – 15 с.***

▲ ***Т. Г. Шевченко (1814–1861): Пам'ятка читачеві // Сталін. держ. обл. б-ка. – Сталіно: Донбас, 1939. – 18 с.***

▲ ***Т. Г. Шевченко: 1814–1861: До 125-річчя з дня народження великого українського поета-революціонера: Бібліогр. покажч. ст. та рец., вміщених у період. пресі УРСР: У 2 вип. // Склали О. Чигаєва, О. Нікітіна, Н. Косенко. – Харків, 1939. Вип. 1. За 1938–1939 рр. – 29 с.***

Вип. 2. За 1939 р. – 64 с.

Покажчики відображають шевченкіану, видану на території радянської України. Відбір – за принципом, про який маємо уявлення з передмови до першого випуску (стенограма виступу О. Корнійчука): «Українські буржуазні націоналісти ... фальсифікували творчість Шевченка, намагаючись довести в своїй писанині, що Шевченко був націоналіст...».

У Західній Україні в 30-х роках Український науковий інститут у Львові займається виданням творів Т. Г. Шевченка в 16-ти томах. Останній том обіймає бібліографію творів поета й бібліографію бібліографії шевченкознавства:

Бібліографія. Покажчик видань Шевченкових творів та спис бібліографічних праць про Шевченка / Зібрав і впорядкував В. Дорошенко. – Варшава; Львів, 1939. – 352 с. – (Повне видання творів Тараса Шевченка; Т.16).

Покажчик приносить чимало нового матеріалу, тут уперше було подано вичерпні й докладні відомості про перший повний (львівський) «Кобзар», описано женецьке видання 1881 р., спростовано помилки попередніх посібників.

У 1928 р. до 15-ліття від дня смерті М. Коцюбинського Одеська центральна наукова бібліотека випустила БП, що охоплював відомості про видання творів письменника, біографічну, критичну літературу з 1917 по 1927 р.

Пізніше побачило світ друге видання цього покажчика:

Михайло Коцюбинський: Матеріали до бібліогр.: (1917–1929) // Склад О. Горецький. – 2-е вид., перероб. і доп. – Одеса, 1931. – 54 с.

Матеріали зібрано до 1930 р., змінено систематизацію їх подачі. З приміток можна дізнатися, що в працю включено й роботи «авторів-учасників контрреволюційної організації «СВУ» (Єфремова, Слабченка)» для подання якнайповніших матеріалів до бібліографії, але читачів закликають «до надто обережного користування ними».

Видання 1939 р.:

▲ **М. М. Коцюбинський: До 25-річчя з дня смерті: 1913–1938 // Склала А. Гімelfарб. – К., 1938. – 15 с.**

▲ **М. М. Коцюбинський: (1864–1939): Бібліогр. пам'ятка // Склад Федінченко. – Чернігів, 1939. – 16 с.**

Неповні рекомендаційні посібники не дають повного уявлення про критичні та біографічні роботи періоду 30-х років.

Пантелеймон Куліш – одна з центральних постатей у літературному і громадському житті України XIX ст., його творче життя дуже довге – понад 50 років:

Бібліографія праць П. Куліша та писань про нього // Склад Є. Кирилюк; ВУАН. Бібліограф. комісія. – К., 1929. – 120 с. – (Укр. бібліогр.; вип. 2).

Незважаючи на значні недоліки, ця праця дає досить повні відомості про творчість П. Куліша та матеріали про нього.

Не лишилася поза увагою й така видатна постать в українській літературі, як Іван Франко:

Спис творів Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання. Вип. 2 // НТШ. Бібліогр. комісія. – Львів, 1930. – 103 с. – (Матеріали до укр. бібліогр.; Т.4).

Ця праця є продовженням першого випуску, виданого 1918 р. Сюди ввійшли частина Франкової публіцистики (з 1888 р.) й увесь науковий доробок (1876–1914).

Наукове товариство ім. Т. Шевченка на цьому не припинило діяльність з вивчення творчої спадщини письменника і науковця й, хоча наступні томи не побачили світ, як передбачалося, члени НТШ продовжили роботу з метою бібліографування франкознавчої літератури. В 1933 р. вийшов огляд праць про І. Франка:

Сучасне франкознавство: (1916–1932) // Склад Я. Гординський. – Львів, 1933. – [16 с.]. – (Записки НТШ. Праці філол. секції; Т. 153).

Лише наприкінці 80-х років імена багатьох учених-літературознавців стали відомі широкому загалу.

Показчики їх праць містять багато цінної бібліографічної інформації. Бібліографічний показчик:

Публікації С. О. Єфремова в газеті «Нова Рада»: 1917–1919 / Склала І. Б. Гирич. – К., 1924. – 28 с.

розкриває постать С. Єфремова як журналіста і публіциста. Саме статті цього літературознавця визначали обличчя української щоденної газети «Нова Рада». Показчик складено за архівним примірником з бібліотеки Єфремова, в його описи внесено відомості про різноманітні помітки в газетних статтях, про авторські виправлення.

У 1924 р. до тридцятирічного ювілею наукової діяльності А. Лободи в «Записках історично-філологічного відділу ВУАН» було опубліковано показчик його робіт, того ж року окремим відбитком вийшла книга:

Академік Андрій Лобода (1894–1924): Короткий життєпис і список наукових праць // ВУАН. Іст.-філол. від. – К., 1924. – 15 с.: фотогр.

За доби українського Відродження приділялася велика увага й письменникам зарубіжних країн, зв'язкам української літератури з іншими літературами світу.

Одним із найкращих біографів французького поета Альфреда де Мюссе вважався Г. Є. Моргуліс, який працював над вивченням його творчості. Наприкінці 20-х років учений опублікував бібліографічні джерела свого дослідження:

Альфред де Мюссе: Спроба бібліографії // Склад Г. Моргуліс; Одес. наук. т-во. Секція іст.-філол. – Одеса, 1929. – 34 с.

У цей показчик увійшли відомості про видання творів А. де Мюссе, критичні статті різними мовами, іконографії та переклади його праць українською та російською мовами.

Однією з основних функцій Національної бібліотеки є збір вичерпного комплексу національної друкованої продукції. Наряду з поточним комплектуванням існує важливе завдання поповнення фонду літературою попередніх років. Щоб здійснити його ретроспективне докомплектування, маємо виявити прогалини в кожному його розділі. Робиться це, як відомо, шляхом вивчення складу фонду за допомогою бібліографічних джерел.

Проаналізувавши наявність БП у Бібліотеці за виданнями:

▲ *Джерела українознавства. – К., 1990.*

Вип.1: Вітчизняні бібліографічні джерела / Упоряд. Б. В. Грановський та ін. – 1990. – 240 с.

Вип. 2: Бібліографія бібліографічних посібників періодичних видань / Уклад. Н. М. Погребецька, Л. М. Ковінченко. – 1998. – 130 с.

▲ *Пеленський Є. Ю. Бібліографія української бібліографії. – Львів, 1932. – 198 с.*

▲ *Періодичні та серійні видання Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові: (1885–1939): Анотов. показч. / Укл. Т. Ю. Кульчицька. – Львів, 1990. – 101 с.*

▲ *Систематичний каталог видань Всеукраїнської Академії наук: 1918–1929 / Склали М. М. Іванченко, Н. І. Стешенко. – К., 1930. – 284 с.*

▲ *Федотова О. О. Українська літературознавча бібліографія за рубежом у 20–30-х рр. ХХ ст. – К.: Книжк. палата України, 1997. – 36 с.*

▲ *Ясинський М. Бібліографічна робота на Радянській Україні в 1926 р. – К., 1927. – 31 с.*

Доходимо висновку, що БП з літератури, критики та літературознавства 20–30-х рр. відбито досить повно. За каталогами не виявлено лише декілька видань В. Дорошенка, П. Зленка, Є. Пеленського, які вийшли в Галичині та в еміграції. Можливо, примірники цих видань є в інших бібліотеках. Книгообмін або копіювання документів допоможуть заповнити прогалини в ДБФ.

Не всі БП знаходяться у ДБФ відділу довідково-бібліографічного обслуговування, багато з них – у відділі зарубіжної українки, в колекціях Попова, Айзенштока. Це ускладнює пошук бібліографічних джерел. Тому одним із завдань ретроспективного докомплектування основного довідково-бібліографічного фонду є копіювання таких документів і поповнення ними фонд відділу ДБО.

Велика кількість бібліографічної інформації, як уже згадувалося, міститься в періодичних виданнях або прикнижкових списках літератури. Співробітники відділу ДБО здійснюють роботу з виявлення таких бібліографій – ксерокопії БП знаходять своє місце у його фонді. Подібна діяльність велася і в попередні роки: про видання перекладів з європейських мов ХІХ – першої чверті ХХ ст. дізнаємося з показчика «Чужомовне письменство в українських перекладах». Це копія із журналу «Життя й революція» за 1929 р. Було б доцільним ксерокопіювати вже виявлені праці 20–30-х років. А вже вивчення цього літературного періоду і заповнення «білих плям» продовжуватиметься.